

Jaroslav ŠEBEK

Katolická církev v českých zemích a její vztahy k moderně, nacionalismu a nacionálnímu socialismu v meziválečném období.

Přehled tematiky a její reflexe v české a německé historiografii po roce 2000

V rámci výzkumu dějin nacionálního socialismu a autoritativních režimů v období mezi dvěma světovými válkami stoupá v poslední době také zájem o otázky spojené s procesy odehrávajícími se v této době v církevní a náboženské sféře.¹ Přitom se nejedná pouze o témata související s pronásledováním a rezistencí v církevní sféře, nýbrž také o zkoumání těch momentů, kdy katolické prostředí napomáhalo k budování mostů mezi křesťanstvím a těmito ideologickými a politickými systémy. S tím je však také spojeno formování konceptů reagujících na dopady modernity a z toho plynoucí způsoby a projevy náboženského a církevního života, jež v sobě také často obsahovaly programové vymezení vůči pluralitní a liberální demokracii. Bádání v rámci těchto otázek bylo podníceno i zájmem o výzkum problematických úseků minulosti v nejvyšších církevních kruzích, což dokumentuje zejména prohlášení papeže Jana Pavla II. k očištění historické paměti u příležitosti jubilejního roku 2000, ale také možnostmi, které nabízí zpřístupnění fondů vatikán-

---

¹ K přehledu historiografických a metodologicky inspirativních příspěvků k problematice vztahu náboženství a nacionalismu a různých forem diktatur viz Martin SCHULZE WESSEL, *Historismus und konkurrierende kirchliche und konfessionelle Geschichtsdeutung in Ostmittel- und Osteuropa zwischen den Weltkriegen*, *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 50, 2002, č. 2, s. 141–154; Martin ZÜCKERT, *Religion im Spannungsfeld von Diktaturerfahrung, nationaler Differenz und Moderne. Neue Veröffentlichungen und Projekte zur Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder im 20. Jahrhundert*, *Bohemia* 45, 2004, č. 2, s. 469–484; TÝŽ, *Religions- und Kirchengeschichte der Böhmisches Länder im 20. Jahrhundert. Neue Ansätze zur Erforschung der Jahre 1938–1948*, in: Rainer BENDEL (Hrsg.), *Vertriebene finden Heimat in der Kirche. Integrationsprozesse im geteilten Deutschland nach 1945*, Köln – Weimar – Wien 2008, s. 229–248. Frekvence publikování nových monografií a statí k moderním církevním dějinám zřetelně stoupá zejména od přelomu nového tisíciletí. Aktuální přehled výsledků české a slovenské historiografie na poli moderních církevních dějin a křesťanské politiky v 19. a 20. století představuje konferenční sborník, věnovaný zmapování stavu dané problematiky. První část přináší pojednání historiografického charakteru, druhá shrnuje příspěvky biografického rázu a ve třetí jsou soustředěny nové příspěvky k moderním církevním dějinám. Viz Pavol MAČALA – Pavel MAREK – Jiří HANUŠ, *Církev 19. a 20. století v slovenské a české historiografii*, Brno 2010.

ských archivů pro období pontifikátu papeže Pia XI. (1922–1939), k němuž došlo v září 2006.²

Postupně vzrůstal zájem o tyto otázky také v české historiografii. Stav výzkumu a zpracování dané problematiky však byl, stejně jako celková reflexe církevních dějin 20. století, ovlivněn výraznou diskontinuitou způsobenou ideologickým dohledem nad touto tematikou v době komunistického režimu.³ Přestože již uplynulo více než dvacet let od změny politických poměrů v „roce zázraků“ 1989, stále citelně chybí komplexnější zpracování moderních církevních dějin v českých zemích, které by bezpochyby mohlo přispět i k zodpovězení otázek, jež se netýkají pouze zkoumání minulosti, ale také pohledů na aktuální stav vztahů církve, státu a společnosti v postkomunistickém období.⁴ Těžiště této studie z chronologického hlediska leží zejména v reflexi historiografické produkce v posledních deseti letech.

Z obsahového hlediska chci svůj příspěvek soustředit nejen na problémy související se vztahem katolického prostředí v českých zemích vůči nacionálnímu

---

² Zkoumání vatikánských pramenů nepochybně přinese nové poznatky a interpretace také do pohledu na církevní dějiny v českých zemích v meziválečném období. V současné době je dokončován grantový projekt GA ČR č. 409/08/0121 na léta 2008–2010 věnovaný československo-vatikánským vztahům v období 1918–1928, jehož nositelem je Masarykův ústav – Archiv Akademie věd AV ČR, v. v. i. Bádání v tomto grantu vychází pramenně do velké míry z vatikánské proveniencce. V české literatuře se vztahům ČSR a Vatikánu detailně věnuje zejména František X. HALAS, *Neklidné vztahy*, Svitavy 1998; TÝŽ, *Fenomén Vatikán*, Brno 2004. Rozsáhlou znalost vatikánských pramenů využívá ve svých studiích, věnovaných situaci českého a slovenského katolicismu také Emilia HRABOVEC, *Der tschechische Katholizismus nach dem Ersten Weltkrieg aus der Sicht des Heiligen Stuhls*, Bohemia 45, 2004, č. 2, s. 396–429; TÁŽ, *Der Heilige Stuhl und die böhmischen Länder 1938–1945*, in: Martin ZÜCKERT – Laura HÖLZLWIMMER (Hrsg.), *Religion in den böhmischen Ländern 1938–1948. Diktatur, Krieg und Gesellschaftswandel als Herausforderungen für religiöses Leben und kirchliche Organisation*, München 2007, s. 99–146; TÁŽ, *Reformbestrebungen der tschechischen Priester und die Entstehung der „Tschechoslowakischen Kirche“*, *Römische Historische Mitteilungen* 51, 2009, s. 337–368.

³ Absentující historiografický výzkum k tematice církevních a náboženských dějin dokumentuje například skutečnost, že zřetelně chybí monografické zpracování moderních církevních dějin v českém jazyce. Pokud uděláme bilanci za poslední dobu, zjistíme, že hlavní velkou syntézou v češtině, pokrývající dějiny 19. a 20. století, zůstává i nadále práce nestora českého církevního dějepisce Jaroslava Kadlece (1911–2004). Těžiště jeho syntézy však spočívá zejména ve zpracování dějin středověku a novověku. Období 19. a 20. století zůstalo spíše na okraji pozornosti. Viz Jaroslav KADLEC, *Přehled českých církevních dějin 1–2*, Praha 1991. V 70. letech vydal olomoucký církevní historik Bohumil Zlámal (1904–1984) ve formě skript pro olomouckou teologickou fakultu přehled církevních dějin českých zemí, který zahrmoval také období první poloviny 20. století. V současné době je postupně vydávána reedice. Tyto práce však vzhledem ke stavu současného poznání nedostačují, protože postrádají zohlednění nových metodických postupů i nových interpretací. K dějinám první poloviny 20. století viz Bohumil ZLÁMAL, *Přiručka českých církevních dějin. Doba československého katolicismu 1918–1950*, Olomouc 1972.

⁴ V němčině bylo naproti tomu v roce 2009 vydáno obsáhlé dílo německých a českých badatelů: Martin SCHULZE WESSEL – Martin ZÜCKERT (Hrsg.), *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder und Tschechiens im 20. Jahrhundert*, München 2009. Tento „Handbuch“ nabízí poprvé komplexní a detailní přehled náboženského života v českých zemích ve 20. století, který zohledňuje jak konfesní, tak i národnostní diference v této problematice.

socialismu, ale také na otázky týkající se vztahu konfesní a národní identity, které vedly k nacionalizaci církevního prostředí a podpoře antidemokratických ideových proudů v českých zemích v době meziválečného Československa.

Z tohoto širokého spektra otázek se chci věnovat především problematice vztahu hnutí náboženské obnovy k nacionalismu a antidemokratickým hnutím v meziválečném období. V rámci výzkumu je třeba rozpracovat otázky související s vývojem českého i sudetoněmeckého katolicismu, kde existovaly silné třecí plochy odrážející disparátnosti česko-německého vztahu. V bádání věnujícím se zmíněným fenoménům lze nalézt také tendence, které byly společné oběma národním komunitám a jež mají vztah ke zmíněným propojením společenské a duchovní roviny snah o náboženskou obnovu. Z tematického hlediska roste v poslední době také počet prací, které jsou věnovány otázkám vztahu náboženství, jednotlivých konfesí a národní identity.⁵

Kořeny náboženských problémů a nacionalizace konfesní sféry sahají minimálně do období po vzniku československého státu v roce 1918, které znamená rozšíření silné sekularizační vlny a snah po omezení katolického vlivu ve veřejném prostoru. K sekularizačním procesům sice docházelo v moderních dějinách prakticky ve všech evropských zemích, v ČSR však probíhaly rychleji a s výraznějšími

---

⁵ Otázky ke vztahu konfesní a národní identity byly pojednány například v pracích sudetoněmeckého církevního historika Kurta A. Hubera (1912–2005). Velká část z nich byla krátce před Hubertovou smrtí znovu zveřejněna v souboru jeho studií, viz Joachim BAHLCHE – Rudolf GRULICH (Hrsg.), *Kurt A. Huber, Katholische Kirche und Kultur in Böhmen. Ausgewählte Abhandlungen*, Münster 2005. Tématika nacionálních vlivů v rámci hnutí duchovní obnovy se nachází také ve studiích jednoho z protagonistů tohoto hnutí v Československu a pozdějšího významného činitele sudetoněmeckého katolického hnutí v NSR Pauluse Sladka (1908–2002). Obsáhlý přehled dané problematiky nabízí zejména jeho studie uveřejněná ve sborníku *Bohemia sacra*, viz Paulus SLADEK, *Die kirchliche Erneuerungsbewegung bei den Deutschen in der Ersten Republik*, in: Ferdinand SEIBT (Hrsg.), *Bohemia sacra. Das Christentum in Böhmen 973–1973*, Düsseldorf 1974. Těmto otázkám se podrobně věnuje na německé straně v poslední době také historik Martin Schulze Wessel, viz Martin SCHULZE WESSEL, *Religion-Gesellschaft-Nation. Anmerkungen zu Arbeitsfeldern und Perspektiven moderner Religionsgeschichte Osteuropas*, Nordost-Archiv 7, 1998, č. 2, s. 353–364. Na české straně Miroslav Kunštát a Jaroslav Šebek, viz Miroslav KUNŠTÁT, *Widerspruch von Tradition und Moderne? Prolegomena zum Verhältnis von sudeten-deutscher Identität und Katholizismus im 20. Jahrhundert*, in: Martin ZÜCKERT – Laura HÖLZLWIMMER (Hrsg.), *Religion in den böhmischen Ländern 1938–1948*, s. 49–71; Jaroslav ŠEBEK, *Die geistliche Erneuerung und ihre Reflexion in den politischen Aktivitäten tschechischer und deutscher Katholiken in der Tschechoslowakei in der Zwischenkriegszeit*, in: Rainer BENDEL (Hrsg.), *Aufbrüche und Umbrüche. Kirche und Gesellschaft Ostmittel- und Südosteuropas zwischen den Weltkriegen (1918–1939)*, Köln – Weimar – Wien 2007, s. 83–101; Jaroslav ŠEBEK, *Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu*, Brno 2006. Zmíněná témata je obsahem také několika konferenčních sborníků, viz Kristina KAISEROVÁ – Martin VESELÝ (edd.), *Národ místo Boha v 19. a první polovině 20. století*, Ústí nad Labem 2006; Kristina KAISEROVÁ – Jiří RAK (edd.), *Nacionalizace společnosti v Čechách 1848–1914*, Ústí nad Labem 2008. Důkladnější srovnávací analýza českého a sudetoněmeckého prostředí pro dané období zatím chybí a v tomto směru vidím i perspektivu dalšího bádání pro tuto tematickou rovinu.

důsledky, které byly násobeny specifiky vývoje vztahu náboženství a společnosti v českých zemích.

Důvodem byl rozpad habsburské monarchie, který ukončil i dosavadní model vztahu církve a státu, charakteristický vzájemnou úzkou provázaností. Oficiální tradicí nově vzniklého státu se stala husitská a reformační tradice, zatímco katolické tradice byly zatlačovány na oficiální úrovni do pozadí. Na této situaci se podepsala tradiční protináboženská animozita českých národně-liberálních a později také socialisticky orientovaných elit, jež byly hlavními nositeli české národní, politické, kulturní i ekonomické emancipace od druhé poloviny 19. století. Tyto kruhy české politiky a občanského života vnímaly katolickou církev jako jednu z opor habsburské centralistické moci i brzdu společenského pokroku a realizace národních snah. Svou roli zde sehrál i osobitý vývoj náboženských poměrů v českých zemích v průběhu 19. století, kdy katolická církev ztrácela postupně vliv ve velké části sociálních vrstev, mezi dělnictvem, ve středních vrstvách a intelektuálním prostředí, a nedokázala adekvátně reagovat na procesy spojené se společenskou a sociální modernizací před první světovou válkou. V české společnosti se postupně fixovala představa o zásadní nesmiřitelnosti mezi katolictvím a českým národem. Radikální protikatolický postoj po vzniku Československé republiky odpovídal tehdy i náladám značné části obyvatelstva, které po pádu monarchie potřebovalo a vyžadovalo „obraz nepřítele“.⁶ Souhra těchto faktorů přispěla k tomu, že katolická církev patřila po vzniku samostatného československého státu k největším kolektivním poraženým. Představitelé domácího i zahraničního protihabsburského odboje vnímali římskokatolickou církev jako věrnou oporu vládnoucího režimu a v oslabení jejího vlivu na kulturní a společenský život nového státu viděli důležitý element československé nezávislosti. Charakteristickým rysem prvních poválečných let bylo tedy přijetí legislativních opatření omezujících církevní vliv ve veřejné a kulturní sféře.⁷ Na jaře 1919 přijal parlament zákon liberalizující manželské právo (zejména možnosti rozluky manželství). Současně však nebyl uzákoněn navrhovaný povinný civilní sňatek. V prvních týdnech po převratu byla diskutována také možnost plné odluky církve od státu, možnost zahájení zestátňování

---

⁶ K ideovým kořenům antikatelických postojů v české společnosti od 2. poloviny 19. století do meziválečné periody viz Martin SCHULZE WESSEL, *Die Konfessionalisierung der tschechischen Nation*, in: Heinz-Gerhard HAUPT – Dieter LANGEWIESCHE (Hrsg.), *Nation und Religion in Europa. Mehrkonfessionelle Gesellschaften im 19. und 20. Jahrhundert*, Frankfurt – New York 2004, s. 135–150. Na české straně se otázkám specifického vývoje náboženských poměrů v českých zemích věnuje například historik a politolog Petr Fiala, viz práce Petr FIALA, *Laboratoř sekularizace. Náboženství a politika v nenáboženské společnosti: český případ*, Brno 2007.

⁷ K nejnovějším zpracováním patří studie uveřejněná v „Handbuche“. Viz Pavel MAREK, *Das Verhältnis zwischen Staat und Kirche*, in: M. SCHULZE WESSEL – M. ZÜCKERT (Hrsg.), *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder und Tschechiens im 20. Jahrhundert*, s. 3–46.

církevního majetku či hledání možností k výraznému oslabení pozice církve ve školství.⁸

České a sudetoněmecké katolické prostředí reagovalo na vzniklou situaci rozdílně. Co se týče českých katolických kruhů, zde se od počátku existence československého státu stáváme svědky poměrně úzkého provázání a identifikace mezi politickým katolicismem a církví.⁹ Církevní struktury nebyly totiž na nově vzniklou situaci silné antikatolické vlny připraveny a z tohoto důvodu převzala katolická politická reprezentace, která byla sdružena v Československé straně lidové, roli hlavního mluvčího českých katolických zájmů.¹⁰ Prostřednictvím jasných a srozumitelných symbolů, jaké se nabízely v podobě národních světců, se zároveň pokoušely vedoucí elity lidové strany najít identifikační možnosti pro etabloující se lidové hnutí a tímto způsobem zvrátit nepříznivý stav věcí. Církevní a náboženská symbolika se tak stala nedílnou součástí i ryze politických aktivit. Organizace velkých mobilizačních shromáždění, která se často odehrávala na místech náboženských slavností, byla charakteristická pro katolickou politiku již v jejím počátečním stadiu. Lidovci s oblibou používali například odkazy na svatováclavskou tradici a manifestace během svátků zemského patrona byly ukázkou početnosti a odhodlání věřících hájit církevní zájmy.¹¹ K nejznámějším akcím patřily zejména oslavy svatováclavského milénia v roce 1929, které ovšem neměly ryze politický charakter, ale podařilo se jim vtisknout charakter všenárodní slavnosti, do níž se však jen obtížně integrovali příslušníci dalších národů žijících v Československu.¹²

Stejný význam jako svatováclavská tradice pro Čechy měla cyrilometodějská úcta pro katolickou identitu na Moravě, kde se měla stát ústřední tradicí. Rozkvět prožívala cyrilometodějská tradice od 19. století, kdy se stala součástí českého národně emancipačního hnutí v Čechách a zvláště na Moravě, a na jejím základě byla rozvíjena také slovanská vzájemnost. Velehrad jako místo cyrilometodějské paměti dostal ještě před rokem 1918 odlišný charakter než jiná poutní místa v českých zemích, plynoucí z toho, že církevní kruhy připomínaly stále významněji toto

⁸ Na výrazně problematickou pozici katolické církve v novém státě upozorňuje již zpráva strahovského opata Metoděje Zavorala, zasláná do Vatikánu koncem listopadu 1918. Viz Archivio Segreto Vaticano, Archivio Nunziatura Cecoslovacchia, busta 11, pos. VI. E, zpráva Metoděje Zavorala apoštolskému nunciovi ve Vídni Valfrè de Bonzovi, Praha 26. 11. 1918.

⁹ Trend sblížení politického klerikalismu a církevních struktur byl markantní již v době před rokem 1918 a byl to jeden z důvodů, proč byla animozita vůči církvi v české společnosti tak vysoká, neboť na církev dopadaly všechny – skutečné i domnělé – chyby a omyly, kterých se tyto strany během politické činnosti dopouštěly.

¹⁰ K roli politického katolicismu viz Miloš TRAPL, *Politika českého katolicismu na Moravě 1918–1938*, Olomouc 1968; TÝŽ, *Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu 1918–1938*, Praha 1990. Biografický přehled k osobnostem křesťanské politiky v českých zemích nabízí slovník Michal PEHR a kol., *Cestami křesťanské politiky*, Praha 2007.

¹¹ Svatováclavská tradice již během 19. století získala nacionálnější dimenzi a obraz sv. Václava se formoval více v duchu národního světece než zemského patrona, s nímž se mohli identifikovat i čeští Němci.

¹² K detailnímu průběhu oslav i k jejich významu pro ostatní národnosti v ČSR viz Petr PLACÁK, *Svatováclavské milénium. Češi, Němci a Slováci v roce 1929*, Praha 2002.

místo jako centrum českých národních snah na Moravě a také jako místo všeslovanské spolupráce, jež se prezentovala také úsilím o duchovní dialog mezi západním a východním křesťanstvím. Církevní elity na Moravě se v novém státě nebránily tomu, aby se místa náboženské úcty stala místem i spolkových a politických shromáždění.¹³ V české historiografii věnované vývoji církevních poměrů je tato snaha recipována vesměs pozitivně, protože díky ní se katolicismus vymanil z defenzivy. Lidová strana však zároveň deklarovala vůli hájit především české národní zájmy a vzhledem ke snaze uspět v politické konkurenci kladla na tuto otázku velký důraz. Tím se ovšem značně zkomplikovala spolupráce s katolickými reprezentacemi dalších národností žijících v Československu – se Slováky a Němci. Otázka propojení církevních struktur s politickou stranou v českém prostředí a všechny aspekty – pozitivní i negativní – této symbiózy by se tak měly stát ještě předmětem detailnějších badatelských analýz.

Situace německých katolíků byla v Československu v určitém směru složitější. Ti se museli vyrovnávat nejen s antikolickými útoky, ale současně s nimi museli čelit skutečnosti, že se jako Němci ocitli v postavení minority, a to ve státě, který vznikl proti jejich vůli a jehož občany se nechtěli stát. Na rozdíl od českých katolíků bylo v sudetoněmeckém katolicismu možné od počátku vysledovat tendence k silnému obrodnému hnutí, které mělo čelit vnější sekularizaci i obavám ze ztráty národní identity, které však nebylo vázáno na kooperaci s politickou stranou. Snahy o náboženskou obrodu se pak šířily také mezi českými katolíky. Modernizační a spirituálně obrodné trendy se promítaly zejména do hledání nových forem duchovního života, kde velkou inspiraci dávaly trendy evropského katolicismu – ve Francii, Itálii, Belgii, Rakousku nebo v Německu. Z tohoto důvodu nabízí tato tematika velký komparativní potenciál v dalším bádání. Nositeli obnovných tendencí se ve velké míře stali příslušníci řeholních řádů, kteří se kolem sebe pokoušeli soustředit mladou vzdělanou elitu, z jejichž řad se rekrutovali členové akademických spolků. Hnutí duchovní obnovy, rozvíjející se mezi sudetoněmeckými i českými katolíky v meziválečné době, pomáhalo svým důrazem na obnovu svátostného života, rozvoj liturgického hnutí, širší zapojení laického prvku do církevního života, vnímání církve jako společenství věřících a nikoli jen hierarchické instituce, a také snahou o prolínání kolektivních a individuálních forem zbožnosti.¹⁴ Tyto obnovné trendy byly ve většině případů v plném souladu s papežskou politikou – na rozdíl od reformního proudu, který byl v českých zemích přítomen na přelomu 19. a 20. století – a po potlačení ze strany oficiální hierarchie vystoupil znovu do

¹³ K reflexi cyrilometodějské tradice v českém národním hnutí viz Franz MACHILEK, „*Velehrad ist unser Programm.*“ *Zur Bedeutung der Kyrill-Method-Idee und der Velehradbewegung für den Katholizismus in Mähren im 19. und 20. Jahrhundert*, Bohemia 45, 2004, č. 2, s. 353–395.

¹⁴ K dějinám spolku „Staffelstein“ v rámci popisu jeho role v obnovném hnutí a recepci jeho stanovisek vůči důsledkům společenské sekularizace, vlivům moderny a politických a národnostních problémů první republiky viz Ernst NITTNER – Hans SCHMID-EGGER, *Staffelstein. Jugendbewegung und katholische Erneuerungsbewegung bei den Sudetendeutschen zwischen den grossen Kriegen*, München 1983.

popředí po vzniku první republiky a vyústil ve změnu konfesní mapy státu vznikem národní církve československé.¹⁵

Papež Pius XI. si totiž sliboval rozšíření vlivu katolického náboženství od cílevědomé práce s laickým elementem, který byl podstatnou součástí obnovného duchovního hnutí. Proto vyhlásil již několik měsíců po nástupu svého pontifikátu v prosinci 1922 encyklikou *Ubi arcano Dei* ideu *Katolické akce*, která měla tyto záměry vtělit do praxe. Katolická akce byla tedy vedena snahou posílit význam laického prvku v církevním životě a přispět k opětovnému získání těch, kteří se katolické církvi odcizili. Papežovy snahy měly i své teologické konsekvence, neboť odmítal představy o tom, že náboženství je omezeno pouze na privátní sféru, poněvadž politické, sociální, ekonomické a kulturní oblasti života se řídí svými zákonitostmi. Papež se tím snažil odůvodnit angažovanost ve prospěch církve ve veřejných záležitostech a motivoval ji k ofenzivnějším postojům.¹⁶

Nonkonformní duchovní postoje u německých katolíků však byly často doprovázeny inklinací k nacionálním trendům. Bylo to dáno mimo jiné tím, že inspirační zdroje duchovní obnovy přicházely především z Německa a Rakouska. Mladí němečtí věřící v Československu se seznamovali s kulturou a životem v německy mluvících zemích i s životem německých minorit v evropských zemích. Současně rozvíjeli kontakty s politickými organizacemi nacionálního tábora, což odůvodnili tím, že je třeba budovat mosty mezi jednotlivými názorovými směry, aby sloužili věci národního sjednocení Němců v ČSR a lepšímu a efektivnějšímu hájení německých práv. Katolická mládež na počátku 30. let se kromě toho začala ve značné míře identifikovat s myšlenkami i životní filosofií, které byly blízké nacionálnímu hnutí – s důrazem na romantizující ideály života v pospolitosti, afinitou k vůdcovskému principu a potlačením individuality ve prospěch kolektivu. Afinitu k nacionálním kruhům však doprovázela na druhé straně distance katolických akademických spolků k politickému katolicismu, která byla doprovázena i generačními kon-

---

¹⁵ Názorová a částečně teologická geneze reformního proudu patří k relativně dobře zpracovaným tematickým okruhům moderních církevních dějin, a to především zásluhou olomouckého historika Pavla Marka. Viz Pavel MAREK – Ladislav SOLDÁN, *Karel Dostál-Lutinov bez mýtů, předsudků a iluzí*, Třebíč 1998; Pavel MAREK, *Apologetové, nebo kacíři?*, Rosice u Brna 1999; TÝŽ (ed.), *„Jsem disgustován...“ Vzájemná korespondence Sigismunda Ludvíka Boušky a Karla Dostála-Lutinova*, Olomouc – Rosice 2002; TÝŽ (ed.), *Jan Šrámek. Kněz, státník a politik*, Olomouc 2004; TÝŽ, *Církevní krize na počátku první československé republiky 1918–1924*, Brno 2005; TÝŽ, *Emil Dlouhý-Pokorný*, Brno 2007; Marek ŠMÍD, *Masaryk a česká Katolická moderna*, Brno 2007.

¹⁶ K tématu papežské politiky v době pontifikátu Pia XI. nejnověji např. Patrizio FORESTA, *Der „katholische Totalitarismus“*. *Katholizismus und Moderne im Pontifikat Pius XI.*, in: Manuel FRANZMANN – Christel GÄRTNER – Nicole KÖCK (Hrsg.), *Religiosität in der säkularisierten Welt. Theoretische und empirische Beiträge zur Säkularisierungsdebatte in der Religionssoziologie*, Wiesbaden 2006, s. 177–198. K šíření pokusů o teologickou obnovu během jeho pontifikátu viz Gerd-Rainer HORN, *Western European Liberation Theology 1924–1959. The First Wave*, Oxford – New York 2008.

flikty.¹⁷ Tradiční katolické organizace, včetně politických, většinou sdružovaly starší generaci věřících a vůči idejím spolupráce s národním politickým táborem se stavěly spíše skepticky.

Významnou změnou ve vývoji německého katolicismu se stal rok 1933. Příchod Hitlera k moci v sousedním Německu se totiž mezi sudetskými Němci projevil stále zřetelněji prosazovanou vůlí po realizaci „nadstranické politiky“, jež měla lépe odpovídat národním potřebám německé menšiny. Z tohoto důvodu získalo hned po svém vzniku velkou podporu sjednocující hnutí, které bylo spojeno s aktivitami Konrada Henleina. Sudetoněmecká strana, vzniklá pod jeho vedením, nebyla ze strany katolických kruhů primárně recipována jako politická strana, ale především jako národní morálně-obrodné hnutí, jehož součástí se měli stát také sudetoněmečtí katolíci. Zastánci těchto názorů se domnívali, že církev a křesťanství se stanou hnacími motory ideového sjednocení sudetoněmeckého národa, na jehož základě bude možné překonat konfesní, světonázorové, sociální a samozřejmě i politické rozdíly. Dalším výrazným zlomem ve vývoji sudetoněmeckého katolicismu se staly parlamentní volby v roce 1935. V nich mezi německými stranami jednoznačně zvítězila Sudetoněmecká strana a rázem tím získala legitimitu stát se jediným mluvčím sudetských Němců. Do popředí vystoupily v sudetoněmeckém katolickém prostředí ty síly, které se hlásily k nacionálnímu chápání víry. V praktické politické rovině se postupem doby ukázalo, že vytváření jednotného německého hnutí znamená primárně postupné opuštění pluralitních principů a zavádění totalizující unifikace („Gleichschaltung“) všech oblastí společenského života německé menšiny. Tendence k posilování národního rozměru se odrazila i do stupňujících se disonancí mezi českými a sudetoněmeckými katolíky, odrážejících se i v duchovních oblastech. Národní neporozumění postihlo i řádové komunity a nepříznivě ovlivnilo život v bohosloveckých seminářích.¹⁸ Postupně se i v církevním

---

¹⁷ Pro růst generačního napětí mezi mladšími věkovými skupinami a etablovanými elitami měla zásadní vliv první světová válka, která mimo jiné zbořila přetrvávající pohled na dosud nezpochybňované kánony předchozího vývoje moderního světa a po jejím konci pro velkou část mladých padly obrazně s velkými říšemi i sloupy, na nichž se utvářela společnost po Francouzské revoluci – mj. vědecko-technický pokrok, liberální občanské svobody a materialismus. Ti mladí, kteří neměli bezprostřední zážitek války, si ho navíc kompenzovali přejímáním ideálů frontových bojovníků – kamarádství, touhy být součástí velkého kolektivu a bojovného ducha. Důsledkem byl sklon k podpoře radikálních politických stanovisek i názorové netoleranci a politická seberealizace v autoritativních a totalitních politických hnutích. K detailnější analýze rozhodujícího vlivu zážitku první světové války na utváření postojů generace intelektuálů v celé Evropě viz Robert WOHL, *The Generation of 1914*, Cambridge 1979. K německé zkušenosti generačního konfliktu viz Hans MOMMSEN, *Generationskonflikt und Jugendrevolte in der Weimarer Republik*, in: Thomas KOEBNER – Rolf-Peter JANZ – Frank TROMMLER (Hrsg.), *Mit uns zieht die neue Zeit. Der Mythos Jugend*, Frankfurt 1985, s. 50–67.

¹⁸ Pozoruhodnou sondou do vzrůstajících animozit mezi Čechy a Němci v duchovním životě je například studie K. Hubera k situaci v oblasti bohosloveckých seminářů, viz Kurt A. HUBER, *Das Jahr 1938 in den Priesterseminaren von Böhmen und Mähren*, Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen – Mähren – Schlesien 7, 1985, s. 152–188. Vzájemný poměr mezi českými a německými

prostředí prosazoval konfrontační tón, vrcholící v osudovém roce 1938, kdy krizová situace v česko-německém poměru eskaluje do pádu prvorepublikové státnosti po uzavření mnichovské dohody. Prolnutí nacionálních a konfesních identit vedlo k tomu, že velká část sudetoněmeckých katolických kruhů podporovala Henleinovo hnutí i ve fázi, kdy se toto hnutí na jaře 1938 zcela otevřeně přihlásilo k nacionálně socialistickému světonázoru. Na jejich pozicích nezměnil nic ani fakt rozsáhlého pronásledování představitelů katolické církve v Německu a odmítavý přístup papežství k protikřesťanskému a proticírkevnímu charakteru nacistické ideologie.¹⁹

Obrodné snahy se od konce 20. let prosazovaly také v českém katolickém prostředí. Na rozdíl od německého katolicismu však újeji provázány s politickými aktivitami. Navíc se mezi českými katolíky – na rozdíl od sudetoněmeckého prostředí – prosazovala tendence k modernizaci církevního života jen pozvolna a církevní kruhy si udržovaly spíše tradicionalistický a konzervativní profil. Stejně jako mezi sudetoněmeckými katolíky, byli i v českých katolických kruzích nositeli duchovní obrody členové řeholních řádů. Jejich činnost se soustředila primárně na práci s mladými intelektuály. Cílem snah bylo vybudování katolické elity, která bude zdrojem spirituální i vzdělanostní obnovy dalších katolických vrstev. Obnovené hnutí se odrazilo také do společenské aktivity, v níž se stejně jako mezi sudetoněmeckými katolíky angažovali příslušníci akademické elity. Jejich program se dal shrnout jako obnova sebevědomí českého katolicismu. Doprovodným jevem byl také nárůst polemik s pojetím politiky československých lidovců. Jejich kritici zdůrazňovali odpolitizování náboženských aktivit a oslabení provázanosti lidovců s církevními strukturami.

Duchovní aktivity vedly také k mnohem výraznějšímu apologetickému vymezování vůči liberálnímu politickému systému první republiky i snaze o revizi ústavního pořádku. Ideálem části katolických intelektuálů a publicistů byla proměna společnosti v duchu konzervativních tradic, českého nacionalismu a katolické víry a morálky, doprovázené oslabením demokratických mechanismů v rámci politicko-stranického systému.²⁰ Inspiraci přitom získávali z různých antiliberálních hnutí (např. francouzské katolické a konzervativní pravice) a také z italského fašismu. Do své programové výbavy přejali zejména model korporativismu, který jim konvenoval jako způsob řešení politických problémů první republiky a omezení

---

katolíky na různých úrovních církevního života by však měl být součástí dalšího, komparativně orientovaného bádání.

¹⁹ Inspirativní pohled na církevní pozici vůči nacionálnímu socialismu nabízí rozsáhlá monografie Dominika Burkarda, zabývající se protikřesťanskými rysy nacistického světonázoru. Viz Dominik BURKARD, *Häresie und Mythos des 20. Jahrhunderts. Rosenbergs nationalsozialistische Weltanschauung vor dem Tribunal der Römischen Inquisition*, Paderborn – München – Wien – Zürich 2005.

²⁰ Utváření identity českých intelektuálních a kulturních elit v době meziválečného Československa naznačil nejnověji v obsáhlé monografii, věnované literárnímu životu uvnitř českého katolického prostředí, Martin C. PUTNA, *Česká katolická literatura 1918–1945*, Praha 2010.

vlivu politických stran, které podle jejich názoru směřovalo k názorové partikulaci v národě, zatímco stavovství poskytovalo záruku národní jednoty. Dalším charakteristickým rysem programové ideologie těchto skupin byla kritika vůči politickému a filozofickému liberalismu, především za jeho nevšímavost ke křesťanským hodnotám.²¹ Ve druhé polovině 30. let patřilo k charakteristickým identifikačním rysům autoritativních tendencí uvnitř českého katolicismu i šíření projevů antijudaismu, jenž byl motivován zejména nacionálně jako ochrana českých národních zájmů.²² Odmítavé kritice byly podrobeny i nacionální snahy německých katolíků. Demokratický proud, spojený zejména s elitami politického katolicismu v lidové straně, si však v českém prostředí uchoval stále významnou pozici. V době před mnichovskou katastrofou nezískali přívrženci autoritativních trendů rozhodující vliv a mohli se tak se svými představami o zásadních politických i společenských změnách prosadit až po okleštění státu a se vznikem druhé republiky na podzim 1938.²³

Co se týče vývoje v českém a sudetoněmeckém katolickém prostředí v meziválečném období, vidíme, že zásadnější změny se po roce 1918 tolik neodehrávaly v podobě transformací institucionálních struktur, i když k nim také docházelo, ale spíše ve sféře mentalitních a duchovních přeměn, které otevíraly cestu k proměně ideových a teologických diskursů, utvářející se i v silné návaznosti na podněty zvenčí.²⁴ Z tohoto důvodu je třeba důkladně zkoumat myšlenkovou výbavu českého katolického prostředí i to, jakým způsobem akceptovalo ideje, které určovaly charakter moderního evropského katolicismu.

Katolická církev v prvorepublikovém Československu zároveň nepředstavovala homogenní útvar, ale do jejího života se promítalo široké spektrum postojů a zájmů jejích členů, od demokratických až po fašizující trendy. Proto je třeba se

²¹ Otázkami vztahu českých intelektuálních elit k demokracii i politickému uspořádání první republiky se zabývají také nejnovější monografie M. C. Putny a Jaroslava Meda. Viz M. C. PUTNA, *Česká katolická literatura 1918–1945*; Jaroslav MED, *Literární život ve stínu Mnichova (1938–1939)*, Praha 2010.

²² K vývoji antisemitských tendencí v katolických kruzích v meziválečném Československu viz Jaroslav MED, *Problematika antisemitismu a česká kultura*, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Moravica 5, 2007, s. 47–56; Andreas FROSE, *Katholischer Antisemitismus? Judenfeindliche Programmatik christlicher Parteien in der Ersten Tschechoslowakischen Republik (1918–1938)*, in: Pavel MAREK (ed.), *Teorie a praxe politického katolicismu 1870–2007*, Brno 2008, s. 106–132.

²³ K dějinám a ideologické pozici katolického prostředí během druhé republiky viz Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice (1938–1939)*, Praha 1997; Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Druhá republika. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha 2004; René KÜPPER, *Religion und Kirchen in der Zweiten Republik*, in: M. SCHULZE WESSEL – M. ZÜCKERT (Hrsg.), *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder und Tschechiens im 20. Jahrhundert*, s. 299–316; J. MED, *Literární život ve stínu Mnichova (1938–1939)*.

²⁴ K místu teologického vzdělávání v rámci ideového, kulturního a společenského vývoje českých zemí po roce 1918 viz souhrnná studie Miroslav KUNŠTÁT, *Geschichte der Theologie und der theologischen Ausbildung*, in: M. SCHULZE WESSEL – M. ZÜCKERT (Hrsg.), *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder und Tschechiens im 20. Jahrhundert*, s. 237–266.

touto diferenciací zabývat. Katolická církev současně žila v napětí mezi modernizací a tradičními konzervativními akcenty. Ideová pnutí se promítala do aktivit spolků a dalších katolických organizací. Zvláštní pozornost by si vzhledem k jejich podílu na spirituální renesanci a na veřejné činnosti určitě zasloužily aktivity mládežnických spolků, které byly zejména v druhém decenniu existence československého státu místem řady diskusí o aktuálních společenských problémech a o uplatnění víry a katolické církve ve veřejném prostoru. V tomto rámci je třeba zkoumat i model jejich práce, změny v zastoupení kněží a laiků na vedoucích místech a také vztah k hierarchii.

Chybí také podrobnější zpracování působení církve na jednotlivé sociální skupiny (např. na dělníky nebo na střední vrstvy a inteligenci). V tomto rámci je citelná především absence historiografických sond do sociální problematiky. V historiografické bilanci by mělo najít své místo i interdisciplinární zkoumání na pomezí historie a sociologie, které by se věnovalo otázkám sociální stratifikace katolických věřících (například v jakých sociálních vrstvách byli katolíci nejvíce zastoupeni), charakteristiky náboženských poměrů v jednotlivých regionech (např. z hlediska srovnání mezi sociální a ekonomickou vyspělostí a religiozitou) nebo zkoumání rozdílů úrovně religiozity ve vesnickém a městském prostředí, podobně jako se věnuje sociologii náboženského života Zdeněk Nešpor pro období 18. a 19. století.²⁵ Určitě by nebylo bez zajímavosti provést v této souvislosti komparaci také mezi českým a moravským prostředím, protože obě dvě mají své specifické podmínky, v nichž se katolické náboženství rozvíjelo. Podobné sondy by podle mého názoru neměly platnost pouze jako historický fakt, ale mohly by posloužit k lepšímu pochopení aktuální situace katolické církve a jejích současných problémů. Dosud nedostatečně reflektované jsou rovněž skutečnosti, jak dalece se podařilo v katolickém milieu v českých zemích skutečně prosadit tendence k rozšíření křesťanských principů a církevních společensko-politických představ do moderní sekularizované společnosti.

Situace českého a sudetoněmeckého katolického milieu v době druhé světové války 1939–1945

Na závěr bych chtěl stručně zmínit alespoň několik poznámek k vývoji církevních poměrů v českých zemích v době nacistické okupace. Tomuto období byla z historiografického hlediska věnována velká pozornost především v projektu *Collegia Carolina*, jehož výsledkem je obsáhlý sborník příspěvků *Religion in den Böhmischen Ländern 1938–1948. Diktatur, Krieg und Gesellschaftswandel als Herausforderungen für religiöses Leben und kirchliche Organisation* a řada studií v již vý-

---

²⁵ Zdeněk R. NEŠPOR, *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*, Ústí nad Labem 2006; Zdeněk R. NEŠPOR a kol., *Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?* Praha 2010.

še zmíněném *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder und Tschechiens im 20. Jahrhundert*.²⁶

Z těchto výzkumů vyplývá, že katolická církev, stejně jako další křesťanské denominace, fungovala ve zvláštním prostoru duchovní, morální a také vlastenecky a politicky motivované a orientované rezistence. A katolíci patřili zároveň k těm skupinám, které byly vystaveny tvrdým represím ze strany nacistických úřadů. Z historiografického hlediska byla pro toto období zkoumána v první řadě mocenská politika vůči katolické církvi.²⁷ Těžiště dosud zpracovaných okruhů problémů leží rovněž v pronásledování kněží a dalších církevních činitelů. Dynamika vývoje po Mnichovu a obsazení zbytku českých zemí nacisty byla zatím jen málo zkoumána se zřetelem k církevní každodennosti za okupace a k roli jednotlivých církevních společenství. K dalším tématům, která je třeba otevřít, patří historiografická reflexe otázek zahrnujících vedle výzkumu forem perzekuce a rezistence také otázky přizpůsobení se a kolaborace církevního prostředí.²⁸ Velká desiderata jsou v oblasti sociálně-duchovního vývoje tohoto období, které se muselo vyrovnávat se zákazy velkých náboženských slavností, a duchovní život se tak mnohdy přesouval do menších společenství. Tato zkušenost měla své dopady i do formování podoby pastorační a církevního života. Vzhledem k dalšímu politickému i společenskému vývoji po válce se nabízí zpracování dopadů války a okupace do náboženské praxe a dalšímu politickému i sociálnímu směřování jednotlivých křesťanských komunit. V českých zemích je navíc specifickým tématem reflexe důsledků poválečného odsunu německého obyvatelstva pro církevní a náboženský život. Provedení odsunu totiž mimo jiné znamenalo přerušování kontinuity duchovního života v pohraničních regionech, kde se katolická církev fakticky ocitla po roce 1945 v pozici diaspory.²⁹

²⁶ Martin ZÜCKERT – Laura HÖLZLWIMMER (Hrsg.), *Religion in den böhmischen Ländern 1938–1948*, München 2007; M. SCHULZE WESSEL – M. ZÜCKERT (Hrsg.), *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder und Tschechiens im 20. Jahrhundert*. Studie v citovaném sborníku k církevnímu životu v českých zemích v době nacistické okupace viz René KÜPPER, *Nationalsozialistische Religions- und Kirchenpolitik im Reichsgau Sudetenland*, s. 317–358; Freia ANDERS, *Strafverfahren gegen die katholische Geistlichkeit im Reichsgau Sudetenland*, s. 359–382, Laura HÖLZLWIMMER, *Kirchliches und religiöses Leben in den an Deutschland angegliederten Gebieten*, s. 383–406; Jan STŘÍBRNÝ, *Kirche und Religion im „Protectorat Böhmen und Mähren“*, s. 407–484.

²⁷ K pronásledování církve během nacistické, ale také komunistické diktatury viz Petr FIALA – Jiří HANUŠ (edd.), *Katolická církev a totalitarismus v českých zemích*, Brno 2001. Nejnovější badatelské výsledky přinesl v již výše zmíněné rozsáhlé studii v „Handbuchu“ také Jan Stříbrný. V jeho studii je také shrnuto dosavadní české bádání k problematice církevního vývoje za okupace.

²⁸ Nové metodologické inspirace a podněty k otázkám historické paměti druhé světové války v optice česko-německých vztahů, které je možné využít i při zpracování témat v oblasti církevních dějin, viz Christoph CORNELISSEN – Roman HOLEC – Jiří PEŠEK (edd.), *Diktatura – válka – vyhnání. Kultura vzpomínání v českém, slovenském a německém prostředí od roku 1945*, Ústí nad Labem 2007.

²⁹ Téma mentalitních přeměn v katolickém prostředí, a to jak v rovině elit, tak i věřící základny, naznačili ve svých studiích historici Jiří Hanuš a Martin Zückert. Viz Martin ZÜCKERT, *Religion und nationalsozialistische Herrschaft in den böhmisch-mährischen Grenzregionen. Kirchliches*

Vlastenecké a národní postoje českých církevních kruhů během nacistické okupace 1939–1945 přispěly bezpochyby ke změně vnímání českého katolicismu veřejným míněním. Katolicismus, s ním spojené tradice a jeho působení v národě, byl v české kolektivní paměti uchovávan od poloviny 19. století spíše s negativními konotacemi. Pod vlivem angažovanosti katolíků v hnutí protinacistického odporu došlo k určitým korekcím tohoto obrazu a utváření nové formy vztahu společnosti a katolického konfesního milieu, na němž se významně podíleli také aktéři duchovní obrody, kteří se však nediskreditovali politickými protiliberálními a protidemokratickými kampaněmi na konci 30. let.³⁰ Pokusy o nalezení nové role katolické konfese v české společnosti však přerušil nástup komunistického režimu v únoru 1948.³¹

Dále mohou být zkoumány postoje sudetoněmeckých katolíků, kde po obsazení pohraničí německou armádou pozvolna vyprchávala nacionální euforie, a to úměrně tomu, jak nacistický režim prosazoval na územích přičleněných k Třetí říši proticírkevní politiku. Velkým úkolem do budoucna je však historiografické uchopení vývoje sudetoněmeckého konfesního prostředí po druhé světové válce, kdy v důsledku odsunu německého obyvatelstva buduje nové pozice především v NSR. Do vedoucích pozic ve vysídleneckých organizacích se totiž ve velké míře prosadily osobnosti, jež se podílely na obnovném duchovním hnutí meziválečného období.³² Katolické intelektuální elity se podílely v poválečném období na utváření poválečného obrazu sudetoněmecké konfesijní identity, včetně prvních kritických reflexí k pokusům o objektivnější obraz česko-německého soužití v meziválečném období a za druhé světové války. Současně však nelze přehlédnout ani fakt, že tyto

---

Leben und religiöser Wandel, in: M. ZÜCKERT – L. HÖLZLWIMMER (Hrsg.), *Religion in den böhmischen Ländern 1938–1948*, s. 173–98; Jiří HANUŠ, *Katholische Mentalitäten im Umbruch 1945–1948*, in: M. ZÜCKERT – L. HÖLZLWIMMER (Hrsg.), *Religion in den böhmischen Ländern 1938–1948*, s. 233–242; Martin ZÜCKERT, *Religion und Kirchen zwischen den Diktaturen (1945–1948)*, in: M. SCHULZE WESSEL – M. ZÜCKERT (Hrsg.), *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder und Tschechiens im 20. Jahrhundert*, s. 497–544.

³⁰ Problematika poválečného vnímání katolické literatury bezprostředně po druhé světové válce zůstávala delší dobu na okraji historiografické pozornosti. Nedávno byla otázka vztahu poválečné kulturní veřejnosti k angažovanosti katolických autorů v době druhé republiky zpracována v krátké studii, viz Jana DAVIDOVÁ-GLOGAROVÁ, *Člověk Durych zbloudil...*, *Dějiny a současnost* 31, 2009, č. 11, s. 24–27.

³¹ Téma vývoje křesťanských církví v období komunismu nejnověji komplexně zpracovali Stanislav BALÍK – Jiří HANUŠ, *Katolická církev v Československu 1945–1989*, Brno 2007. Zajímavou sondu do peripetií vztahu církve, státu a společnosti ve 20. století s těžištěm v době nacistické a komunistické diktatury nabízí prostřednictvím životního příběhu pražského arcibiskupa a kardinála Josefa Berana monografie Stanislava VODIČKOVÁ, *Uzavírám vás do svého srdce. Život Josefa kardinála Berana*, Brno 2009.

³² K otázkám vzniku sudetoněmeckých vysídleneckých organizací a jejich kontinuity nebo diskontinuity se sudetoněmeckými ideovými proudy a mocenskými strukturami meziválečného období viz Rainer BENDEL, *Aufbruch aus dem Glauben? Katholische Heimatvertriebene in den gesellschaftlichen Transformationen der Nachkriegsjahre 1945–1965*, Leipzig 2003; Tobias WEGER, *Volkstumskampf ohne Ende. Sudetendeutsche Organisationen 1945–1955*, Oldenburg 2008; K. Erik FRANZEN, *Der vierte Stamm Bayerns. Die Schirmherrschaft über die Sudetendeutschen 1954–1974*. München 2010.

elity ovlivňovaly i západoněmecký veřejný život (zejména vlivem na zemskou politiku v Bavorsku a některých dalších spolkových zemích, kde vysídlenci představovali významnější společenský segment). Tyto skutečnosti pak představují výzvy pro budoucí rozsáhlý výzkum.

Závěrem lze konstatovat, že toto téma nabízí i do budoucnosti řadu metodologických a tématických podnětů, jež mohou při detailnějším studiu říci mnohé nejen o vlastním fenoménu poválečných obrodných snah, ale také o společenském kontextu církevního vývoje ve zmiňovaném období.

Summary:

The Catholic church in Bohemia and its relations to modernism, nationalism and national socialism in the period between the wars

An overview of issues and their reflection in Czech and German historiography after 2000

The study deals with the historiography reflection of the metamorphoses of the position of the Catholic church in Bohemia after 1918. I combine a basic overview of the development of the Czech and German Catholic milieu in the period between the wars with the reflection of these development trends in the Czech and, partially, German historiography while the core of the works depicted lies mainly in the last decade of the period. In order to depict circles of topics I deal mainly with phenomena which are related to the methods of the reflection of the post-war social and thought development of Catholic churches. Czechoslovakia was one of the examples of the religious development of Central and Western Europe, which was given by the influence of the secularisation affecting the public area as well as pronounced anti-Catholic sentiments. I also concentrate on issues concerning the relations between the confessional and national identity. In this period the Catholic church lived in a state of unceasing tension between modernisation and traditional conservative accents which were often reflected in the formation of the political culture in Czechoslovakia between the wars and in the Catholic attitude towards social issues. The study not only denominates the topics reflected, but also outlines the blind spots of the historiographic research as well as research impulses and other research trends.